

Handling gi'r forvandling

Klip af homobevægelsernes historie i Danmark

Vibeke Nissen og Inge-Lise Paulsen

Denne artikel handler hovedsagligt om Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, LBL, (tidligere Forbundet af 1948) og, til en vis grad, om Lesbisk Bevægelse og Bøssernes Befrielsesfront. Fokus er primært på landspolitiske emner og på vigtige begivenheder, der har fundet sted i København.

De homoseksuelle organisationer i Norden har en meget stor del af æren for de store juridiske og holdningsmæssige fremskridt for bøsser og lesbiske, der er sket i den sidste halvdel af det 20. århundrede; men man må ikke glemme, at også *samfundsudviklingen* har spillet en vital rolle. Helt fundamentalt har det været, at det overhovedet er blevet muligt forstå seksualitet som noget *selvstændigt*.

I vores del af verden tager vi det i dag for givet, at sex og forplantning ikke nødvendigvis hænger sammen; men sådan så man absolut ikke på det, da sexologien i midten af 1800-tallet 'opfandt' homo- og heteroseksualiteten som selvstændige fænomener, dvs. som *seksualiteter uden forplantningsformål*. Eftersom dette skete på et tidspunkt, hvor kernefamilien blev betragtet som samfundets ukrænkelige, ja nærmest hellige, hjørnestein, udgjorde denne selvstændiggjorte seksualitet naturligvis en alvorlig trussel – både som idé og i praksis. Under sædelighedens banner kæmpede det gode borgerskab gennem de følgende årtier bravt for at fastholde sex som noget, der kun måtte ske mellem lovformeligt gifte mennesker af hver sit køn med det formål at føre slægten videre. Men toget var kørt. Det var blevet muligt at tænke seksualitet uden at tænke forplantning, og selv om vejen frem skulle vise sig at blive lang og sej, gik udviklingen trods alt i en positiv retning – omend ad forskellige ruter for bøsser og lesbiske.

I lighed med andre mænd havde de danske bøsser ikke de store problemer med at få accept for, at de som *mænd* overhovedet havde en seksualitet; men som *bøsser* måtte de især kæmpe imod den såkaldte »forførelsesteori«, som fik katastrofale følger i første halvdel af 1960'erne. Lesbiske var også berørt af forførelsesteorien, men deres største kampe forgik på to andre fronter: Som *kvinder* måtte de kæmpe længe for retten til overhovedet at have en seksualitet og til at denne ikke nødvendigvis havde et forplantningsformål – men desuden måtte de som *lesbiske* kæmpe deres helt egen kamp for accept af, at lesbisk sex er sex. En sådan kamp er næsten umulig at vinde i et samfund, hvor man ikke kan tænke sex uden det mandlige kønsorgan. Når kvinder i sig selv ikke har en seksualitet, er to kvinder i samme seng jo en joke.

I denne artikel benyttes ordet homoseksuel som fællesbetegnelse for bøsser og lesbiske.

Kredsen af 1948

Med skabelsen af kategorien 'homoseksuel' var der skabt basis for en følelse af *skæbnefællesskab*, som kom til at danne grobund for homoseksuelle miljøer, klubber og, senere, foreninger.

Flere steder i Europa blev der i det 20. århundredes første årtier taget tilløb til dannelsen af homoseksuelle sammenslutninger og miljøer; men de blev alle bombet tilbage af 2. Verdenskrig. Derefter gik det igen fremad, men det direkte incitament til homoseksuel organisering i Danmark skulle komme fra en uventet kant, nemlig udgivelsen på dansk af den amerikanske Kinsey-rapport fra 1947 om »mandens seksuelle vaner«. I bogen »Homofile kampår, Bøsseliv gennem tiderne«, skriver stifteren af Forbundet af 1948, Axel Axgil (som dengang hed Axel J. Lundahl Madsen) ligefrem, at denne sensationelle rapport var »det mest betydningsfulde, der skete forud for stiftelsen af de homofile organisationer i Skandinavien«¹.

I Kinsey-rapporten blev det bl.a. påvist, 37% af alle hvide, amerikanske mænd havde haft homoseksuelle oplevelser mindst én gang. Det var tal som disse, der blev startskuddet til, at Axel Axgil i sommeren 1948, på vej til Skt. Hans-fest i Aalborg sammen med en ven, tog en modig beslutning om at stifte en forening for homoseksuelle, som fik det neutrale navn »Kredsen af 1948« (efter inspiration fra den schweiziske homoforening »Der Kreis«).

Det erklærede hovedformål med Kredsen af 1948 var at skabe et nordisk forum for isolerede homo- og biseksuelle personer i provinsen, og et af foreningens stærkeste våben blev bladet »Vennen«, som udkom første gang i januar 1949

Ligesom »Kredsen« var »Vennen« et navn hentet i udlandet, nemlig i Tyskland, hvor et homotidsskrift bar navnet »Der Freund«. Disse valg af navne viser, at de danskere, der stod bag den nye forening, havde kontakter i andre lande og opfattede sig som medlemmer af et europæisk homoseksuelt miljø (der var allerede organisationer i Holland, Schweiz og Tyskland), og fra starten var det tanken, at Kredsen af 1948 skulle have sektioner i hele Norden. Så vidt kom det ikke; men i 1950 var der foruden en række afdelinger i Danmark sektioner i Norge og Sverige.

Stederne og økonomien

I Danmark opstod der hurtigt flere lokale afdelinger rundt om i de større byer, og i København søgte man klublokaler, hvor de efterhånden mange medlemmer kunne mødes uden for værtshusmiljøet.

Allerede i 1949 lejede man sig ind i nogle lokaler over Rådhuskælderen i Kompagnistræde 21, og i »Vennen« kan man læse, at især mange kvinder var glade for få et mødested, der ikke havde værtshuspræg, og hvor man ikke behøvede at drikke. Det blev en succes, og allerede året efter måtte Forbundet på jagt efter større lokaler, som man fandt i Ølandshus på Amager. I de følgende år fandt klublivet sted i forskellige lejede lokaler rundt om i byen.

Især Lille Rosenborg i Åbenrå 33, hvor man lejede sig ind i 1963, kom til at spille en vigtig rolle for klublivet i Forbundet. I 1968 skiftede stedet ejer, fik en ansigtsløftning og blev under navnet Pink Club indrettet til diskotek for Forbundets medlemmer. Stedet kom lynhurtigt til at virke som en magnet for unge bøsser og lesbiske, og på få måneder steg Forbundets medlemstal fra 600 til 1700! Imidlertid gik ændringerne ud over det lidt ældre klientel, og kvinderne mistede deres kvindeaften. Problemet blev afhjulpet med klubaftener for de lidt ældre på Jeppes Klub på Frederiksberg, som stadig er stedet »hvor pigerne mødes« den sidste fredag i måneden.

I maj 1966 blev Forbundet, efter at have samlet penge ind gennem flere år, i stand til at købe ejendommen Åbenrå 33 og 33A som fristed for bøsser og lesbiske, hvor man for første gang helt kunne være sig selv. Her etablerede man bl.a. bibliotek, rådgivning og PAN-Information. Senere solgte man ejendommen i Åbenrå og købte restaurant Admiralen i Nybrogade. I 1980 erhvervede man ejendommen Knabrostræde 3 (jvf. nedenfor).

Navneskifte

Man kan udlæse meget af den danske homobevegelses skiftende navne gennem tiderne. Da Kredsen af 1948 kort tid efter sin start tog navneforandring til Forbundet af 1948 skyldtes det dog nærmest en tilfældighed.

Efter udgivelsen af det første nummer af »Vennen« fik Kredsen af 1948 en henvendelse fra en københavnsk højesteretssagfører, som skrev, at han repræsenterede en gammel nonneorden, som hed Kredsen af Sct Hans Dag 1887 og var registreret under navnet 'Kredsen'. Højesteretssagføreren meddelte, at man ville sagsøge Kredsen af 1948, med mindre foreningen skiftede navn, da man ikke ønskede at blive forvekslet.

I Kredsen af 1948 valgte man at ændre navn til »Forbundet af 1948«, og dette navn beholdt man uændret til 1968, hvor man som led i forsøget på at blive optaget i det statslige foreningsregister (se nedenfor) tog tilnavnet »Landsforening for homofile«. Dette navn beholdt Forbundet til 1977, hvor det i den ny tids terminologi blev døbt om til »Forbundet af 1948, Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske«. I 1982 gik man et skridt videre og tog navneforandring til »Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, Forbundet af 1948«, forkortet til LBL.

»Vennen«

Initiativtager til Forbundets blad »Vennen« var Helmer Fogedgaard fra Rudkøbing, som i de første år under pseudonymet 'Homophilos' blev en hovedkraft bag bladet.

Det var Fogedgaard, som foreslog ordet »homofil« til erstatning for »homoseksuel«. I majnummeret 1950 skriver han, at Forbundet valgte at bruge »homofil«, fordi denne betegnelse signalerer følelser (græsk »philos« = elsket) frem for seksualitet. Det var Forbundets øvrige ledelse åbenbart enige i, og i mange år fremover blev homofil det ord, man brugte i Forbunds-kredse. I Norge bruger man det endnu.

Formålet med »Vennen« var at styrke sammenholdet blandt homoseksuelle og kæmpe for ligestilling, bl.a.

ved at skabe forståelse i »indflydelsesrige kredse«, og man anlagde fra starten en tilpasningstrategi ved at understrege, at homoseksuelle er ligesom alle andre mennesker og lever i fred og ro uden at genere nogen. I bladet blev det desuden påpeget (selvom det måtte forekomme tydeligt fra første øjekast), at »Vennen« ikke var pornografisk. Endelig fremgik det, såvel direkte som indirekte, at Forbundet betragtede homoseksualitet som en *medfødt* tilstand, og altså ikke noget man kunne forføres til – en ellers udbredt opfattelse i samfundet.

På trods af alle disse forholdregler fremkaldte de første numre en sand pressehetz, og Forbundet måtte i bladet minde om, at man havde trykkefrihed i Danmark, og at homoseksualitet ikke var forbudt!

Helmer Fogedgaard giver i »Homofile kampår«² eksempler på den danske presses reaktioner på »Vennen«; men han konkluderer samtidig optimistisk, at »tusindvis af homofile landet over fik nu viden om vores eksistens.«

Den lange vej mod foreningsregisteret

Hetzen mod »Vennen« vidnede om uvidenhed, hykleri og sensationslyst i visse dele af pressen, men at også det officielle Danmark havde svært ved at finde en grimasse, der kunne passe, kan undre, i betragtning af, at homoseksuelle forhold var fuldt lovlige. Ifølge Straffeloven af 1930 var frivillige forhold mellem to personer af samme køn over 18 år ikke strafbart.

Et godt eksempel på det officielle Danmarks reaktion er historien om *Forbundets optagelse i foreningsregisteret*.

Efter navneskiftet i 1949 anmeldte Forbundet af 1948 sit nye navn til foreningsregisteret; men, som det fremgår af »Homofile kampår«³, skulle der gå mange år, før foreningen blev optaget. Axel Axlil beskriver, hvordan sagen gik sin skæve og – set i bakspejlet – urkomiske gang, og særlig uforglemmelig er hans beskrivelse af et møde mellem ham selv, Helmer Fogedgaard og daværende justitsminister Helga Pedersen, som bl.a. udtalte flg. udødelige ord om sin holdning til homoseksualitet: »Jeg skal svare dem kort: Jeg mener, at der bør tales så lidt som muligt om DET«⁴.

I april 1952 kom det første officielle afslag på ansøgningen om optagelse i foreningsregisteret. Heraf fremgik det tydeligt, hvor hunden lå begravet, nemlig i angsten for, at unge ville blive »forført« til homoseksualitet kombineret med en generel heteroseksuel uvilje mod at blive konfronteret med eksistensen af homoseksualitet.

I afslaget stod der bl.a., at »Forbundets virksomhed i højere grad synes at være lagt på, gennem sammenkomster og på anden måde, herunder udgivelse af et medlemsblad, at bringe homo- og biseksuelle personer i kontakt med hverandre på en måde, der åbner mulighed for påvirkning af ganske unge mennesker og for at vække offentlig forargelse, end på den i formålsbestemmelsen anførte, etisk betonedede oplysnings- og hjælpevirksomhed.«⁵.

I 1968 blev afslaget på endnu en ansøgning givet med den begrundelse, at navnet Forbundet af 1948 var for upræcist. Forbundet vedtog så tilføjelsen »Landsforening for homofile« og søgte på ny, men fik endnu et afslag, hvori man henviste til afslaget fra 1952 og oplyste, at man ikke havde ændret opfattelse af foreningens karakter siden da⁶.

Først efter at foreningen i 1969 indankede denne afgørelse til handelsministeren, blev Forbundet af 1948 endelig, i november 1969, som verdens første forening for homoseksuelle optaget i et statsligt foreningsregister.

Medlemstilgang og økonomisk krise

I Forbundets første år var der som nævnt sektioner i både Danmark, Norge og Sverige, og »Vennen« fungerede som fælles medlemsblad; men i 1950 valgte man at oprette selvstændige foreninger i Norge og Sverige. I Sverige dannede man Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande (RFSL) og i Norge Det Norske Forbundet av 1948.

I samme periode oplevede Forbundet af 1948 sin første økonomiske krise. Krisen var ikke udtryk for, at Forbundet manglede medlemmer. I 1950 havde man 600 medlemmer, og allerede året efter var tallet steget til 1339. Den skyldtes dårlig økonomi. Bl.a. var bladet »Vennen« blevet for dyrt at producere, og i 1952

valgte Forbundet og bladet derfor at afslutte det formelle samarbejde. »Vennen« fortsatte imidlertid som en selvstændig publikation udgivet på Vennens Forlag. I den første tid fungerede Axel Axgil som ansvarshavende redaktør, indtil 1953 med Helmer Fogedgaard som fast skribent. Derefter fulgte en række redaktører, hvoraf den mest markante nok var Martin Elmer, der var redaktør fra 1956 til 1970. Ifølge Helmer Fogedgaard i »Homofile kampår« skete Martin Elmers overtagelse som et »kup« i 1956 midt under politihetzen mod bøsser i almindelighed og Forbundet i særdeleshed⁷. Imod dette må det dog indvendes, at bladet på det tidspunkt, på grund af pornografi-affæren (se nedenfor), havde ligget brak i et årstid, og at der var behov for, at noget skulle ske.

Under Elmers ledelse udkom »Vennen« indtil 1970 som et uafhængigt »nordisk homofilt tidsskrift« og spillede til midten af 60'erne en væsentlig rolle som uafhængigt talerør for de danske homoseksuelle under pornografi-affæren, hvor Forbundet stod svækket. En lignende rolle havde endnu et blad, »Eos« fra 1958. Forbundet udgav en overgang under krisen den lille publikation, »Forbundsnyt«, som afløser for »Vennen«; men 1. januar 1954 udkom første nummer af Forbundets nye blad »Pan«. Til og med sjette nummer stod alle de tre skandinaviske organisationer bag denne i starten yderst beskedne publikation, derefter kun det danske Forbundet af 1948. »Panbladet«⁸ fortsatte dog med at kalde sig et nordisk homofilt tidsskrift helt til 1968.

Siden 1954 er »Panbladet«, med varierende hyppighed, format og udstyr, udkommet hvert år i 1966-68 dog i yderst beskedent omfang og skrabet udstyr som »Pan/Forbundsnyt«. Men trods alt udkom »Panbladet«, og det er dermed verdens længst eksisterende blad for bøsser og lesbiske, som udkommer i dag, hvor LBL desuden udgiver magasinet »Zink«.

Den Grimme Lov

I 1949 var der røre i pressen om *mandlig prostitution* på Rådhuspladsen i København. Der var tale om en reel stigning i den homoseksuelle prostitution. Ifølge Wilhelm von Rosen⁹ opfattede samtidens homoseksuelle mænd dette som en progressiv og seksuelt frigørende udvikling. Det fleste andre var dog langt fra enige i denne opfattelse, og der blev indledt en langvarig hetz mod bøsser i al almindelighed og mandlig prostitution i særdeleshed. I 1961 kulminerede udviklingen med Folketingets vedtagelse med 79 stemmer mod 32 af en tilføjelse til straffelovens § 225 den såkaldte »Grimme Lov« om betalt sex. I loven stod der, at »den, der ved betaling eller løfte herom skaffer sig kønsligt forhold til en person af samme køn under 21 år, straffes med hæfte eller fængsel indtil 1 år eller under formildende omstændigheder med bøde.«

Ifølge loven kunne ikke blot betalingsgiveren men også modtageren nu straffes, hvis modtageren var under 21 år, og loven var så løst formuleret, at overdragelsen af fx en pakke cigaretter eller penge til en busbillet kunne føre til straf – også selvom cigaretterne eller pengene ikke var tænkt som betaling men blot som en gave.

Skærpselsen af den gældende lovgivning byggede dels på den antagelse, at man kunne »forføres« til homoseksualitet, dels på en undersøgelse af yderst tvivlsom karakter foretaget af politiinspektør Jens Jersild, hvori han »påviste« en sammenhæng mellem mandlig prostitution og kriminalitet. Sammen med sin »onanipatrulje« skabte Jersild herefter i mange år skræk og rædsel blandt landets bøsser. Mange dagblade fulgte trop med hadefulde udfald mod Forbundet; men heldigvis stod Forbundet ikke alene i kampen mod den forskelsbehandling af homo- og heteroseksuel prostitution, som »Den Grimme Lov« var udtryk for. Flere politikere var imod loven, og også bl. a. dagbladene »Politiken« og »Information« stod på de homoseksuelles side.

Det hadefulde klima kunne ikke undgå at smitte af på det homoseksuelle foreningsliv. Folk var bange for, at de ved at melde sig ind i Forbundet endte i politiets registre, og det gik naturligvis ud over Forbundets økonomi. Der opstod voldsomme interne konflikter, hvor ledelsen bl.a. blev anklaget for at føre sig for aggressivt frem over for myndighederne, og på årsmødet 1952 valgte Axel Axgil at trække sig som formand.

Først i 1965, efter et stort lobbyarbejde og en stor indsats af Martin Elmer og »Vennen« blev »Den Grimme Lov« ophævet, og i 1967 blev Straffelovens bestemmelser om prostitution gjort ens for homoseksuelle og heteroseksuelle.

Et af de folketingsmedlemmer, som gennem årene med størst iver bekæmpede den forskelsbehandlende »Grimme Lov« var Else Merete Ross, som Jens Jersild ellers gerne ville have gjort til talerør for sine synepunkter. Om hende fortælles følgende historie:

Allerede inden den grimme lov blev vedtaget, led Jens Jersild et afgørende nederlag... Jersild led som bekendt af den vildfarelse, at det var de homofile, der forførte trækkerdrengene og førte dem i ulykke. Jersild foranledigede, at fru Ross kunne overbevise sig om location. Han sørgede for, at hun sammen med andre kunne aflægge studiebesøg på homofile restauranter, bl.a. Can Can. Og så skete det: Else Merete Ross gik over til fjenden. Hun opdagede, at det ikke var de homofile, der forledte trækkerdrengene, men omvendt. Og dermed begyndte hendes kamp for ligeberettigelse.¹⁰

Pornografi-affæren

Én ulykke kommer imidlertid sjældent alene, og 1955 skulle blive et skæbneår, der gav genlyd i lang tid. Wilhelm von Rosen skriver om affæren bl.a.:

Pornografi-affæren er den største 'affære' i Danmarks bøssehistorie. Den fik alvorlige følger for mange homoseksuelle mænd og for den homoseksuelle subkultur. På både langt og kort sigt. En generation af homoseksuelle, der havde været på vej ud af skabet, blev jaget ind igen. Og den førte til dyb og langvarig splittelse blandt de homofile, som var aktive i kampen for frigørelse.¹¹

Den såkaldte pornografi-affære startede med, at politiet fandt et nøgenbillede af en ung mand hos International Modelfoto Service (IMS), et firma med adresse hos Axel Axgil og dennes kæreste Eigil Axgil (dengang Eskildsen) i København. Herfra formidlede man fotos af mænd, som af politi og domstole blev vurderet som pornografiske. Der var ikke meget hold i det med det pornografiske, men man fandt desuden ud af, at Axel og Eigil Axgil havde haft sex med nogle af de (efter samtidens love) mindreårige modeller. Alt dette medførte, at Axel og Eigil Axgil blev idømt fængselsstraf i henholdsvis ét og halvandet år. Officielt på grund af kontingentrestance blev de derefter slettet som medlemmer af Forbundet, og først i 1970 blev de optaget igen. Axel Axgil er i dag æresmedlem.

Den 30. marts 1955 beslaglagde Københavns Politi kartoteker og lister over modeller, kunder og annoncører hos IMS. Pornografi-affæren bredte sig derefter som ringe i vandet og medførte fyringer, opsigelser fra logi, selvmord og fængselsstraffe. I løbet af 1955-56 blev 297 mænd dømt for »kønslig usædelighed med en person af samme køn« under 18 år og/eller under 15 år¹². Dertil kommer de mange personer – pårørende og mistænkte – som blev inddraget. Ifølge Wilhelm von Rosen¹³ nævner Martin Elmer i sin bog »Selvmordsrapporten« fra 1974, at mellem 60 og 70 bøsser begik selvmord i disse år. Igen var det politiinspektør Jens Jersild, som stædigt og nidkært bekæmpede ethvert tegn på homoseksuel »smitte«.¹⁴

Al denne modgang var nær ved at tage livet af Forbundet. Hvor nær fremgår af et interview i »Panbladet«¹⁵, i anledning af Forbundets 20 års jubilæum, med den centrale person i Forbundet siden 1958, formanden Erik Jensen. Han oplyser her, at medlemstallet, som havde været oppe på ca. 1600, på et tidspunkt var helt nede på 65, men samtidig glæder han sig over, at tallet i 1968 er oppe på over 2000.

I årene efter »Den Grimme Lovs« ophævelse gik Forbundet, i lighed med resten af samfundet, ind i ungdomsoprørets tid, og Forbundet måtte gennemleve sin helt egen udgave af ungdomsoprøret. Men først nogle ord om Forbundet og kvinderne:

Kvinder på sidelinjen

Hvis nogen ved læsningen af det foregående har fået det indtryk, at Forbundet var en forening for bøsser, er det ikke helt ved siden af. Forbundet blev startet af mænd, og i de første mange år af foreningens levetid var det næsten udelukkende mænd, der tegnede firmaet.

Det vil imidlertid være forkert blot at fortolke den lave kvindedeltagelse som udtryk for, at lesbiske ikke gad være med i politisk arbejde. Mange lesbiske var fx kvindepolitisk aktive, bl.a. i Dansk Kvindesamfund, fordi de oplevede, at den solidaritet, de følte med kvinder, var større end den, de følte med bøsser – iøvrigt et mønster der lever videre den dag i dag.

Her må vi igen indskyde nogle historiske overvejelser omkring kønsroller og seksualitet. Som Karin Lützen beskriver det i »Hvad hjertet begærer«, var kvinders ret til at have et seksuelt begær så småt slået igennem i 1920'erne. For de lesbiske blev følgerne imidlertid problematiske, for hvor kvinder før kunne have tætte forhold, uden at nogen tænkte ilde derom, blev kvindefællesskaber nu mistænkeliggjort. Og ikke nok med det. Det begær, kvinder endelig fik tildelt, var entydigt heteroseksuelt. Det blev moderne for kvinder at føle begær, men kun rettet mod mænd, og som følge heraf opstod der to nye typer kvindelige afvigere: de frigide og de lesbiske – og lesbiske blev forklaret som frigide!

Lützen skriver:

Herved blev homoseksualitet indirekte mænds ansvar, for evnede de at give en kvinde orgasme, vandt de hende for heteroseksualiteten, men evnede de det ikke, tabte de hende til homoseksualitet. Denne holdning er fra ekspertviden sunket ned til folkeviden, hvilket viser sig i de bevingede ord: »Det eneste en lesbisk trænger til er en ordentlig pik!« underforstået »farmands her«. Knap så vulgært blev det udtrykt af eksperterne, da frigiditeten havde bredt sig som en epidemi, og overlæge Tofte var den første læge, som i Danmark fremførte denne antagelse i en populær oplysningsbog, »Seksuel hygiejne« fra 1941.¹⁶

Så sent som i 1972 fremturer lægen Tage Voss i sin bog »Sexologi for hvermand« med samme årsagsforklaring, nemlig at lesbianisme skyldtes ensomhed, kontaktbesvær med mænd eller dårlige erfaringer med mænd, og Lützen konkluderer, at den homoseksuelle kvinde på den måde reduceres til »en dødssyg tørvetriller der ikke kunne få fat på en mand og i stedet søgte trøst hos kvinder«.¹⁷

Hertil kommer, at efterkrigstiden og de efterfølgende koldkrigsår kønspolitisk set var temmelig konservative og kernefamiliefikserede.

I et sådant klima kan det ikke undre, at lesbiske havde vanskeligt ved at skabe sig en gruppeidentitet, for slet ikke at tale om fælles politiske målsætninger. Der er heller ikke noget mærkeligt i, at den lesbiske indsats i Forbundets første mange leveår primært foregik på sidelinjen med praktisk foreningsarbejde eller i det selskabelige liv i lesbiske klubber i og uden for Forbundet.

I sandhedens interesse skal det da også nævnes, at Forbundet ikke ligefrem fremstår som et sted, hvor lesbiske blev budt velkommen. Bl.a. må de kvindelige medlemmer have studset, da de i Fogedgaards leder i »Vennens« første nummer kunne læse flg: »Hermed giver vi vor hånd til brødre, der fødtes til en anden verden...«, ligesom vi studsede over titlen på Axcils og Fogedgaards erindringsbog »Homofile kampår, Bøsseliv gennem tiderne«, som frejdigt sætter lighedstegn mellem homofile og bøsser. Læsning af »Vennen«, de første mange årgange af »Pan« og de personlige beretninger i Lützens interviewbog »At prøve lykken« bekræfter kun denne opfattelse om Forbundets første mange år.

Først i slutningen af 1960'erne fandt kvinderne i Forbundet deres egen stemme, og med skabelsen af *Lesbisk Bevægelse* (se nedenfor) tog udviklingen for alvor fart. Enkelte kvinder satte sig dog spor inden da. Her skal nævnes to:

Lis Nancke var gennem en årrække redaktør af »Vennen«s kvindesider og i en overgang fungerede hun som redaktør af bladet som helhed. Det var Nancke, som, sammen med Martin Elmer, overtog ledelsen af »Vennen« i 1956.

Helga Jepsen, kaldet »Jeppe«, er gået over i historien dels som hovedkraft bag en støttefond oprettet i 1951 med det formål at indsamle midler til køb af egne lokaler til Forbundet, dels som initiativtager til den allerede nævnte og stadig levende »Jeppe Klub« i Café Intimes selskabslokaler på Frederiksberg, som åbnede i 1968.

Oprørets tid

Ophævelsen af »Den grimme Lov« i 1965 og ændringen af *straffelovens bestemmelser om prostitution* i 1967 indvarslede en ny tid for homobevegelserne. Der spirede græsrodde frem overalt i samfundet, og med Per Kleis Bönnelycke, der var næstformand 1968-70 og formand 1970-78, fik Forbundet en markant

repræsentant for den nye generation. I hans formandstid skete der er radikaliseringsudadtil – bl.a. fik »Panbladet« fra 1971 kommercielle annoncer og blev et mere udadvendt blad. Og Forbundet, som siden starten af 1950'erne i udpræget grad havde været et københavnsk fænomen, oprettede afdelinger i de større provinsbyer.

I 1970 nåede Forbundet op på et rekordhøjt medlemstal på 2850, og i København tænkte man stort. I 1971 købte man restaurant Maritime i Nybrogade, hvor et nyoprettet aktieselskab stod for driften af selskabslokaler i form af Forbundets første *Pan Club*, som åbnede 10. juli. Stedet løb hurtigt ind i en række kriser, især efter at det i 1973 blev tilladt for mænd at danse sammen offentligt. Før den tid måtte den slags kun foregå i foreningsregi. Nu blev der åbnet for konkurrence, og Forbundet havde efter en tid ikke længere råd til at have lønnet personale. I årene frem til 1980 blev Nybrogade derfor kørt af frivillige.

Med beslutningen om at drive værtshus trådte Forbundet ind i en ny storhedstid, hvor nøgleordene blev synlighed og udadvendte aktiviteter. På den juridiske front skete den største landvinding under Per Kleis' ledelse med vedtagelsen i april 1976 af en lov, der efter mange års tovtrækkeri indførte *ens seksuel lavalder for homo- og heteroseksuelle*. Bag det konkrete lovforslag stod en af Forbundets venner gennem mange år, Ebba Strange fra SF.

Men de mest markante landvindinger skete på det *bevidsthedsmæssige* plan. Hvor homoseksuelle indtil da havde markeret sig som »ganske almindelige mennesker«, som tilfældigvis var født med en særlig observans, der gjorde, at deres *privatliv* adskilte sig fra flertallets, blev nøgleordene nu *synlighed* og *stolthed*. Og der var ikke længere noget, der hed privat. Tværtimod var det vigtigt at *springe ud* som det hele menneske man var – at leve og handle *autentisk*¹⁸, eller, som kvindebevægelsen udtrykte det: *at gøre det private politisk*.

En vigtig del af oprøret var erobringen af eget navn med en egen betydning. »Homofil« repræsenterede det gamle. »Bøsse« og »lesbisk« blev betegnelserne for den nye generation, som fra 1971 hvert år markerede Christopher Street Day.

Den 27. juni 1971 gik de første homoer i Danmark i demonstration ned ad strøget i København, og i de følgende år stod Forbundet, i samarbejde med skiftende partnere – især Bøssernes Befrielsesfront, men enkelte gange også Lesbisk Bevægelse – bag årlige Christopher Street-arrangementer i Fælledparken. Det oprør mod gamle seksualnormer, der samtidig foregik andre steder i samfundet, kom både direkte og indirekte til at styrke udviklingen for bøsser og lesbiske. Den direkte støtte kom bl.a. fra studenterbevægelserne, fra kredsen omkring tidsskriftet »Seksualpolitik«¹⁹, som BBF var med til at starte, og fra foreningen Individ og Samfund, der blev dannet 1968 med det formål at bekæmpe ægteskabsinstitutionen og agitere for fri abort.

Homo-græsrodde

Opgøret med den homofile selvforståelse kom mest markant til udtryk i to nye græsrodsbevægelser: *Bøssernes Befrielsesfront (BBF)* og *Lesbisk Bevægelse (LB)*.

Selv om de to bevægelser var vidt forskellige, havde de dog også fællestræk: De var som udgangspunkt erklærede *socialister*, havde en *flad struktur* (»al magt til de aktive!«) og var meget *kollektivistiske*. For dem – i modsætning til Forbundet – var ligestilling ikke nok. Samfundet skulle grundlæggende laves om.

Til forskel fra de fleste andre græsrodsbevægelser var medlemskab af BBF og LB ikke en fritidsbeskæftigelse. Det var en *livsstil*, som omfattede hele tilværelsen. Som en logisk følge heraf valgte mange at flytte sammen i kollektiver, hvor man udfoldede en alternativ livsstil og afprøvede ideer og visioner.

Især BBF, men også LB, satte en ære i at *provokere* med udadrettede aktioner, der bevidst skubbede til normalitetens grænser. Og det var noget, der appellerede til medierne. Derfor er både BBF og LB gået over i den officielle danmarkshistorie i en stærkt forenklet udgave præget af hvinende fisseletter og karseklippede mandehadere. Men i realiteten var der lige så mange slags bøsser og lesbiske dengang som nu, og derudover foregik den måske vigtigste indsats i både BBF og LB på det *indre* plan med holdningsbearbejdelse og bevidstgørelse. Til det formål dannede man, ud fra erfaringer høstet i USA, *basisgrupper*, hvor deltagerne med udgangspunkt i deres eget liv kunne bearbejde følelser og erfaringer, gøre den private erfaring kollektiv og opleve, at de ikke stod alene i verden. I dag er det en udbredt

opfattelse, at basisgrupper var ustrukturerede »snakkegrupper«, men rent faktisk var der faste regler for, hvad der kunne foregå i basisgrupper, og hvordan (siden sidst, runder, kritik/selvkritik m.m.). Disse regler var af afgørende betydning for gruppernes effektivitet.

Bøssernes Befrielsesfront

Da Forbundets formand Per Kleis i 1971 luftede tanken om at markere Christopher Street Day med en demonstration i København, var mange i Forbundet imod. Også Martin Elmer fra »Vennen« var imod. Modstanderne frygtede, at at man ved at anvende den slags metoder ville blive slået i hartkorn med langhårede hippier og derved ville miste noget af den goodwill, man havde opnået ved at opføre sig pænt og nobelt gennem mange år. Det endte dog med en demonstration – den første nogen sinde i København. Dog officielt uden for Forbundets regi.

Demonstrationen fik mediernes bevågenhed, men der skete ikke noget af alt det forfærdelige, mange havde frygtet. Til gengæld fandt en gruppe unge bøsser og lesbiske sammen²⁰. De følte sig mere i pagt med tidens antiautoritære oprør end med Forbundets mere traditionelle arbejdsformer.

Gruppen, der på et tidspunkt, efter tysk forbillede, tog navnet *Homoseksuel Aktion København* (HAK), fik i første omgang selvstændige lokaler, bl.a. i Projekt Hus (i dag Huset i Magstræde). Senere mødtes man i Forbundets lokaler i gaden Åbenrå.

Da de lesbiske forlod gruppen for at danne Lesbisk Bevægelse, valgte bøsserne at fortsætte som *Bøssernes Befrielsesfront* (BBF), et navn i tidens ånd (jvf. Den Palæstinensiske Befrielsesfront). For første gang i Danmark var der dermed skabt kønsopdelte homo-grupperinger, hvilket åbnede op for helt nye muligheder. Ordet »bøsse« var dengang et grimt skældsord, som BBF bevidst valgte, til stor irritation for bl.a. Martin Elmer. »Bøsse« blev i gamle dage brugt som betegnelse for et bagladergevær, og det er sandsynligvis dér, skældsordet stammer fra.

Det var tanken, at BBF skulle være en lille, handlekraftig aktionsgruppe, som bevidst skulle gå efter tabuerne og gøre det, man ikke måtte. Og sådan blev det. Gruppen har sjældent haft flere end 20-30 aktive medlemmer, ofte færre. I dag er der ca. 10 aktive i kredsen omkring Bøssehuset. Størst tilslutning fik BBF en overgang i 1975, da forfatteren Christian Kampmann sprang ud som bøsse i 1975 og gik ind i BBF.²¹ Inspirationen til BBF var i starten marxistisk og kom fra Tyskland, men gruppen havde dog sin egen »chefideolog« i Henning Bech, der skrev sine første teser om, at »klassekamp er bøssekamp, og bøssekamp er klassekamp« i disse år. Også Danmarks anden markante bøsseforsker, Wilhelm von Rosen, var aktiv i BBF. I 1979 udgav han på LBL's forlag Pan bogen »Bøssekampens politik«, hvor mange af den internationale alternative bøssekampes vigtige baggrundstekster fra dengang er samlet. Andre artikler skrevet af BBF'ere i disse år blev trykt i tidsskriftet »Seksualpolitik«.²² Alle BBF's beslutninger blev, og bliver fortsat, taget på de faste mandagsmøder. Ingen kunne udtale sig på BBF's vegne, uden at det var godkendt på et mandagsmøde. Desuden var alle medlemmer med i basisgrupper.

Som de første homoer i Danmark tog BBF ud på skoler og andre læreanstalter og fortalte om det at være bøsse (senere fulgte LB og Forbundet efter). Det var også BBF, der stod bag *lovliggørelsen af herrepardans* i 1973. Det begyndte i 1972 med, at bøsserne dansede på Rådhuspladsen. Derefter pressede de myndighederne til at ændre en fortolkningen af en lov, der forbød usædelig opførsel. Det endte med, at der blev lavet en ny fortolknig og så kunne bøsser danse sammen offentligt. Den næste kamp blev kampen om *fælles lavalder*, hvor BBF igen spillede en aktiv rolle.

Internationalt deltog BBF i årlige *pinsetræf*, hvor især tyske, men også hollandske, østrigske og nogle gange svenske bøsser mødtes.

BBF var en udpræget storbybevægelse (der var også BBF'er i Århus og en kort overgang i Odense). De førte sig af princip meget selvbevidst frem og forsøgte på alle måder at gøre bøsser synlige, bl.a. ved hjælp af *dametøj*. Inspirationen til det, der på dansk kom til at hedde »fisseletter«, kom fra USA, og formålet var at gøre sig så »bøsset« som muligt ved at blande kønstegnene – sommerkjole og fuldskæg.

I årene 1972-78 og igen i 1982 holdt BBF *bøsselejr* som en del af Det Ny Samfunds sommerlejr i Nordjylland – Thylejren hvor græsrodde og andre alternativt tænkende mennesker mødtes. Derefter fulgte særlige bøsseølejr, som stadig afholdes nu og da.

Siden marts 1973 har BBF holdt til i *Bøssehuset* på Christiania, hvor de nyder godt af den frihed, der kendetegner alle forhold i Fristaden, herunder, i de første år, huslejfrihed. I begyndelsen boede de fleste af BBF's medlemmer uden for Fristaden, bl.a. i bøssekollektiver. I dag er Bøssehuset et teater, og de fleste af de aktive BBF'ere bor på Christiania, heriblandt Wanda, som er idémanden bag Fristadens berømte

pigegarde og den ene af tekstforfatterne bag sanggruppen Schwanzensängerknaben. Wanda har været aktiv i BBF siden 1973.

Politisk var 1970'erne BBF's storhedstid. I fire år kørte »Bøssekaravanen« hver sommer landet tyndt med et syngespil (Karavanen endte hver gang i Thylejren), og det var med baggrund i BBF, at Bent Jacobsen i 1975 udgav sin banebrydende gramfonoplade »Bøsse« (Demos). Til kommunevalget i 1974 og 1978 i København stillede BBF og en række andre grupper op i valgforbund med VS. Det var dette sammenrend, der sikrede VS'eren Villo Sigurdssons hans borgmesterpost i København.

I slutningen af 1970'erne mistede BBF så småt sin politiske vision, men i 1982 fik de en ny – kulturel – vision og genopstod som teater. Det skete efter succesopførelsen af en særlig BBF'sk udgave af »Melodi Grand Prix« på Bøssehusets scene. Siden da har stedet fungeret som åben scene for bøsse-lesbiske kulturinitiativer og som fast scene for BBF's egne forestillinger.

Med 1980'erne kom aids, og BBF blev hårdt ramt. Wanda fra Bøssehuset fortæller, at han holdt op med at tælle aids-døde venner og bekendte, da han nåede op over 40. Bøssehuset satte tidligt to aids-stykker op: »Det er senere end du aner« og »Intet nyt fra pestfronten«. Sidstnævnte stykke blev en succes, også uden for miljøet, hvor det også fik stor faglig anerkendelse, og stykkerne har utvivlsomt haft betydning for efterfølgende aids-kampagner. I dag er Bøssehuset især kendt for Frk. Verden (et kæmpe, alternativt modeshow i Den Grå Hal) og sanggruppen Schwanzensängerknaben, som i disse år optræder med stor succes med et afsindigt, intelligent og gennemmusikalsk show.

Det er i dag ikke længere aids, men statens aktiveringspolitik, der udgør den største trussel mod Bøssehuset. Ligesom en stor del af det øvrige kulturelle liv i Danmark har folkene i BBF og Bøssehuset for størstedelen levet på overførselsindkomster. Med aktiveringskravet er tiden blevet knap, og indsatsen mere sporadisk.

Lesbisk Bevægelse

I modsætning til BBF, der altid har været et storbyfænomen med begrænset medlemstal, var LB en bred, landsdækkende bevægelse. En anden afgørende forskel på BBF og LB var, at LB måtte kæmpe på to fronter: den *seksuelle* og den *kvindepolitiske*, og at kampen helt fra begyndelsen var bredere.

Kvindebevægelsen og lesbisk bevægelse opstod som fænomen i USA, hvorfra de bredte sig til hele den vestlige verden. De danske lesbiske temaer og teorier blev dog videreudviklet i samarbejde med de øvrige nordiske lande, Tyskland og Holland.

Indtil dannelsen af LB den 10. marts 1974 i København havde man som lesbisk ikke et sted, hvor man på én og samme tid kunne organisere sig som kvinde og som lesbisk. Valgte man Rødstrømpebevægelsen, kom man ind i et overvejende heteroseksuelt miljø, hvor heteroseksuelle rødstrømpers forhold til mænd fyldte enormt meget, og hvor lesbiske og lesbiske temaer – blev stærkt nedtonet. Ligesom tidligere tiders kvindebevægelser lå Rødstrømpebevægelsen under for truslen om at blive affejt som en flok lesbiske mandehadere, og det påvirkede naturligvis de politiske diskussioner og beslutninger. I lesbiske kredse tog man den amerikanske, radikal-lesbiske idé om den »kvindeidentificerede kvinde«²³ til sig som betegnelse for en kvinde, der – *uanset seksuel orientering* definerer sig i forhold til andre kvinder, ikke i forhold til mænd. Men begrebet slog ikke bredt an i kvindebevægelsen.

Valgte man som lesbisk at gå ind i Forbundet i stedet for i Rødstrømpebevægelsen, måtte man kæmpe for at blive hørt som kvinde i en mandsdomineret organisation, hvor forståelsen for lesbiske »særstandpunkter« i slutningen af 60'erne og starten af 70'erne kunne være på et meget lille sted. Dertil kom, at mange lesbiske forbandt Forbundet med porno og mænd og derfor ikke følte, at det var »deres« forbund.

Fra Rødstrømpebevægelsens start i 1970 i København udgjorde lesbiske en stor del af de aktive, bl.a. i 1971 ved planlægningen af den første *Femølejr* og besættelsen af det første kvindehus, som lå i gaden Åbenrå. Ved denne og følgende københavnske kvindehusbesættelser (Prinsessegade 1975, Danner 1979) var det faktisk de lesbiske, der udgjorde besætternes grundstamme – de behøvede jo ikke at forlade det besatte hus om aftenen, fordi kæresten ventede derhjemme. Kæresten flyttede med ind!

Dannelsen af LB var kulminationen på en lang proces, der foregik i såvel Forbundet som Rødstrømpebevægelsen (mange lesbiske var aktive begge steder). I 1973 var lesbiske i Rødstrømpebevægelsen begyndt at diskutere dannelsen af en lesbisk bevægelse; men inden det skete, indkaldte en gruppe lesbiske fra Forbundet til et åbent møde om samme emne. Derefter, den 10. marts 1974,

mødtes lesbiske fra begge lejre og dannede LB. Den følgende sommer opstod LB i Jylland.

I København var grundstenen i LB fællesmødet fredag aften, samt basisgrupper og funktionsgrupper. Alt blev diskuteret og vedtaget i fælleskab på fredagsmødet, og alle var i gruppe. I provinsen var der centre i Herning og Århus, men de store afstande gjorde, at det centrale organiseringsprincip hér var weekendseminarer.

I november 1974 deltog danske lesbiske i det første *nordiske lesbiske seminar* i Oslo, og årene efter fulgte seminarer i Göteborg, Stockholm og København.

I 1973 afholdtes Femølejrens første *internationale uge*, hvor de fleste udenlandske deltagere var lesbiske. Det medvirkede stærkt til internationaliseringen af det lesbiske arbejde i Danmark. I sommeren 1975 kørte Rødstrømpebevægelsens og Lesbisk Bevægelses fælles »Kvindekaravane« Danmark tyndt og fortalte på landets torve om de to bevægelser. Også hér følte de lesbiske sig dog usynliggjort af de heteroseksuelle rødstrømper.²⁴

Samme år havde Femølejren for første gang en *lesbisk uge* (i dag er Femølejren en lesbisk lejr med sporadiske heteroseksuelle uger). Denne uge, hvor der også deltog lesbiske fra de andre nordiske lande, skulle blive skelsættende for de lesbiske bevægelser i Skandinavien, idet der blev nedsat en nordisk funktionsgruppe, som skulle arbejde frem imod oprettelsen af *kvindehøjskoler i Norden*. Da det konkrete, praktiske arbejde efter nogle år tog foringen, udspaltede gruppen sig i nationale grupper, der i løbet af 5-7 år fik skabt den danske Kvindehøjskole (se nedenfor), de to svenske kvindehøjskoler (den offentligt støttede daghøjskole i Göteborg og den uafhængige og alternative højskole i Dalarne) og »Kvindeuniversitetet« nord for Oslo. Den norske og de svenske skoler eksisterer endnu.

Oplevelserne på Femølejrens første lesbiske uge gav inspiration til etableringen af *Sejrølejren* – en rent lesbisk lejr – som blev afholdt i årene 1977-79. Sejrølejren var international ca. halvdelen af deltagerne var tyske lesbiske og den udviklede sig hurtigt i en langt mere anarkistisk og spirituel retning end Femø. Sejrø udgjorde dermed et ideelt sted til videreudvikling af en idé, der var opstået sammen med højskoleidéen under lesbisk uge på Femø i 1975: drømmen om et »kvindeland«.

Kvindelandet var oprindeligt tænkt som en landsby, hvor mange kvinder skulle leve efter økologiske og biodynamiske principper, og hvor der samtidig skulle skabes en ny slags kvindekultur. Men som så ofte før kom idealismen til kort over for samfundets indretning, og gruppen bag drømmen blev splittet, hvorefter nogle af kvinderne i 1979 købte en mindre gård ved Viborg i Nordjylland. Kvindelandet blev i sine tre års levetid en vigtig station på det internationale lesbiske netværks landkort, og mange »gypsy women« fra hele verden besøgte stedet og boede der i kortere eller længere perioder. Kvindelandet var lille og materielt fattigt i forhold til visionerne, men som et led i LB's grænseafprøvninger, markerede det sig som et fantastisk livsførelseseksperiment.

Ligeledes i 1979 blev drømmen om en kvindehøjskole i Danmark til virkelighed, da *Den nordiske Kvindehøjskole* blev oprettet i en tidligere kro i landsbyen Visby i Sønderjylland. Ligesom Kvindelandet udsprang højskolen af en vision om et sted, hvor lesbiske og andre feminister (som kunne rumme lesbianismen) kunne udvikle sig personligt og politisk og finde ud af, hvad det ville sige at være kvinde og lesbisk. Men hvor Kvindelandet ville isolere sig fra det omgivende samfund, ville Kvindehøjskolen være hele kvindebevægelsens sted og indgå i rækken af højskoler med et samfundspolitisk sigte. Desuden valgte Kvindehøjskolen at indgå i et samspil med lokalsamfundet. Eftersom de fleste af skolens lærere og kursister gennem alle årene var lesbiske, førte denne strategi til stadige konflikter og diskussioner, men stort set lykkedes det for skolen at være en *kvindehøjskole*. Omverdenens reaktioner gik faktisk primært på det kvindepolitiske, mens det lesbiske tema blev betragtet på linje med to andre revolutionerende ideer, som skolen førte til torvs: at grøntsager kunne dyrkes giftfrit, og at Gud måske var en kvinde.

I takt med at kvindebevægelsen, og dermed LB, smuldrede, overtog Kvindehøjskolen lidt af fællesmødernes funktion som stedet, hvor bevægelsens løbende debatter blev ført. Kvindehøjskolen fortsatte til 1994, hvor den – i lighed med en række andre, især venstreorienterede, højskoler – bukkede under for faldende tilslutning. Desuden måtte skolen tage konsekvensen af, at kvindebevægelsen som rekrutteringsgrundlag var en saga blott.

Et mindre kursussted, *Skrækkenborg* på Langeland, spillede i årene 1980-87 ligeledes en rolle, fagligt såvel som personligt, i LB og kvindebevægelsen.

I bakspejlet kan man beklage, at græsrodsbevægelserne, deriblandt LB, skrev så lidt om sig selv²⁵. En undtagelse er bladet »Kvinder, Kvinder«. I 1972 udgav en gruppe det første nummer. Det skete i protest mod den måde, såvel Rødstrømpebevægelsen som bøsserne/mandssamfundet usynliggjorde lesbiske på.

»Kvinder, Kvinder« blev derefter LB's blad og udkom ialt 8 gange, sidste gang i 1981. Foruden egne demonstrationer og aktioner deltog LB aktivt i kvindebevægelsens mange kvindepolitiske og -kulturelle tiltag (bl.a. omkring krisecentre, feministisk selvforsvar, kvindepolitisk oplysningsforbund, kvindefilm-festivaler, kvindemusikstævner og kvinderådgivning). I alle de offentlige sammenhænge var hovedformålet *udadtil* at *synliggøre* lesbiske ved at manifestere sig kollektivt og direkte kropsligt. Det foregik normalt efter flg. mønster: Efter en organiseret lesbisk optræden erobrede de tilstedeværende lesbiske scenen og sang kampsangen »Lesbisk front«²⁶, som i sig rummer essensen af LB.

Lesbisk front

*Vi er stærke, vi er smukke
vi er mange som elsker hinanden.
Vi er fler end I tror her på jorden,
og se – nu kommer vi frem!*

*Vi skal ses nu, og forenes,
for den lesbiske front den er her.
Vi vil skabe den nye kvinde,
som er stolt over, hvad hun er.*

*For vor kamp den var ført i det tyste
undertrykt og i isolation,
alt for længe er vi blevet holdt nede
i skam og i frustration.*

*Nu er tiden endelig inde
for vor frihed og selvstændighed –
alle søstre, nu knytter vi næven
som symbol på vor solidaritet.
Mel. »Venceremos«, Chile*

Ofte valgte LB også – ligesom fisseletterne – at klæde sig offentligt ud som den arketypiske kvindelige oprører/syndebuk: *heksen*.

Indadtil i bevægelsen var disse offentlige manifestationer en øvelse i at stå frem som lesbisk, hjulpet af den kollektive stemning og den politiske sammenhæng.

Ud over disse kollektive tiltag valgte en række enkeltpersoner og grupper at give lesbiske temaer et kunstnerisk udtryk, bl.a. forfatterne Vibeke Vasbo, Bente Clod og den norske Gerd Brantenberg (som en overgang boede i København), filmkunstneren Irene Stage samt en lang række billedkunstnere, teaterfolk og musikere (fx bandene Søsterrock og Lilith i København, Sonjas Søstre i Århus). Stor betydning fik Maj Skadegaard og Renate Stendhals lyd-dias-show »In the beginning of the End«.²⁷

Fra starten af 1980'erne klingede kvindebevægelsen, og med dén LB, af som bevægelse. Ligesom det var tilfældet med BBF, blomstrede kulturen imidlertid op med bands, revygrupper m.m., som optrådte ved kvindearrangementer. At den politiske kraft ikke var helt død kunne opleves i Forbundet tydeligst på landsmøderne i 1986 og 1987, hvor kvinderne slog igennem med et krav om kønskvotering ved valg til de styrende organer.

Uden for LBL er mange lesbiske fortsat aktive i kvindepolitisk arbejde, også internationalt. Fx har danske lesbiske har sat deres præg på Nordisk Ministerråds ligestillingskonferencer Nordisk Forum i Oslo og Åbo.

Et årti med lys og skygge

I 1980 tænkte Forbundet på ny stort og købte ejendommen Knabrostræde 3. I for- og baghuset blev der plads til såvel gamle som nye aktiviteter, og der skete en voldsom aktivitetsforøgelse med bl.a. aftenskole, Pan-Idræt, filmfestival, radio og bogcafé. Der opstod også nye grupper som Lesbiske over 40 og Ungdomsgruppen. Den nye Pan Club flyttede med diskotek og café ind i baghuset og sidebygningen, og sammen med landets øvrige Pan-klubber gik stedet derefter et godt årti i møde. I de første år kneb det ganske vist for Forbundet med at holde skruen i vandet, men fra 1982 fik man for første gang statslig støtte fra Tips og Lotto-midlerne, og det hjalp yderligere, at medlemstallet, som var gået ned i slutningen af 70'erne, nu steg igen.

I 1981 slettede Sundhedsstyrelsen, efter pres fra Forbundet, *homoseksualitet som sygdomsdiagnose* fra listen over sygdomme (hvilket WHO først gjorde 10 år efter). Fra den ene dag til den anden blev danske bøsser og lesbiske raskmeldte. Men så kom »bøssepesten« først som løse rygter, senere som den realitet, der siden har kastet sin skygge over homomiljøet. Da man i Forbundet (som i mellemtiden havde ændret navn til Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske) blev klar over, at situationen var alvorlig, indledtes i 1983 et frivilligt rådgivnings- og oplysningsarbejde. I protest mod det offentlige langsommelighed med bevilling af midler af midler skabte man i 1985 *Aidsfondet* (85) til indsamling og uddeling af penge, patientstøtte, information og forskning, og på et møde på Tidens Højskole i juli 1986 blev *STOP AIDS-kampagnen* født som en kampagne rettet specielt mod *mænd, der har sex med mænd*. På mødet formulerede man også de tre principper, som arbejdet skulle foregå ud fra: hiv-forebyggelse, støtte og modvirkning af diskrimination. Derefter gik udviklingen hurtigt: I oktober 1986 oprettede LBL *Aids-linien*, en statsfinansieret, landsdækkende telefonrådgivning drevet af frivillige og en lille gruppe ansatte, og i årene 1986-89 blev der for kommunale og amtslige midler ansat *aids-koordinatorer* i København, Odense og Århus. STOP AIDS-kampagnen voksede eksplosivt, og allerede i 1987 havde man, hvad der svarer til 5 fuldtidsansatte (i dag er tallet 14).

I marts 1987 vedtog Folketinget en motiveret dagsorden, som siden har ligget til grund for det danske aids-arbejde. LBL havde stor indflydelse på formuleringen, som fastslog principperne om *frivillighed*, *anonymitet* samt *åben og ærlig information*.

I årene 1989-90 tog LBL yderligere initiativ til oprettelsen af *Hiv-Bo-projektet* (i dag kaldet Hiv-pensionatet).

I 1993 kom STOP AIDS-kampagnen på finansloven, og der er den stadig, men arbejdets fokus har ændret sig fra den første tid, hvor man af frygt for diskrimination fremhævede, at hiv var et problem for alle befolkningsgrupper, og valgte at fokusere på *adfærd* (mænd, der har sex med mænd) snarere end *målgruppe* (bøsser og biseksuelle mænd). I dag, hvor man ikke længere betragter hiv som en epidemi, og hvor man ikke længere frygter diskrimination af bøsser, arbejder man ud fra en ny, dialogbaseret strategi og har styrket indsatsen over for de grupper og områder, hvor smitten er – de store byområder.

Aids-arbejdets omfang og de mange ansatte prægede såvel foreningsarbejdet som dagliglivet i huset i Knabrostræde, og ironisk nok kom aids-epidemien også til at spille en rolle for vedtagelsen af *partnerskabsloven*. Homokommissionens arbejde har utvivlsomt haft størst betydning i denne proces; men Dorte Bennedsen, der var Socialdemokratiets aids-ordfører midt i 80'erne, har udtalt, at det var bøssernes ansvarlighed, der var med til at vende billedet hos politikerne i forhold til partnerskabsloven²⁸. Det samme kan utvivlsomt siges om vedtagelsen af den nye antidiskriminationslovgivning i 1987.

For *lesbiske* blev 80'erne det årti, hvor man for alvor markerede sig i Forbundet. På landsmødet i 1979 blev det besluttet, at Forbundet skulle gå aktivt imod diskriminationen af lesbiske i foreningen, og der blev dannet en kvindegruppe. Fra 1981 fik »Panbladet« en kvinderedaktion, og fra 1982 og nogle år frem havde bladet fire faste kvindesider. Der blev afholdt landsdækkende kvindeseminarer, og i 1986 blev LBL's senere (og første) forkvinde Else Slange valgt ind i Hovedbestyrelsen. På landsmødet i 1987 indførtes, efter flere års lesbisk pres, delvis kønskvotering ved valg til foreningens organer, og i de følgende år var kvinderne stærkt på banen i LBL.

I 1980'erne blev også LBL's *internationale engagement* styrket. Dette arbejde, der havde ligget stille i 50'erne og 60'erne, var så småt blevet genoptaget i 1970'erne, men det kom for alvor i gang i 1979 med den nuværende formand Bent Hansens deltagelse i IGA's (International Gay Association) første internationale møde i Holland. I de følgende år deltog repræsentanter for LBL i såvel IGA's som ILIS' (International Lesbian Information Service) årlige møder. LBL var en årrække hjemsted for IGA's Økonomisekretariat og backup for Kvindesekretariatet, og det var på IGA's møde i København i 1986, at organisationen tog navneforeandring til ILGA (International Lesbian and Gay Association). 1992 påtog LBL sig ansvaret for

ILGA's Kvindesekretariatet, et arbejde, der bl.a. resulterede i udarbejdelsen af »Lesbian Visibility«²⁹, en rapport om lesbiske i EU finansieret af EU og LBL.

I nordisk sammenhæng var Forbundet med i december 1981, da NRH (Nordisk Råd for Homoseksuelle) blev dannet, og derefter deltog man aktivt i Rådets arbejde.

Lovgivningsmæssigt vil 1980'erne blive husket som det årti, hvor Danmark fik partnerskabsloven; men det var ligeledes i denne periode, at LBL besluttede at arbejde for en ændring af *antidiskriminationslovgivningen*. Det lykkedes i 1987. Herefter blev det ulovligt at diskriminere bøsser og lesbiske; men da LBL i 1989 anlagde sag mod den indremissionske Emmy Fomsgaard, der – med biblen i hånd – proklamerede, at »homosex er den ækleste form for hor«, tabte man sagen. Inden for LBL medførte sagen iøvrigt en skarp debat om, hvad der er vigtigst: ytringsfrihed eller beskyttelse af minoriteter.

Det registrerede partnerskab

1. oktober 1989 mødte verdenspressen op på Københavns Rådhus for at dække en sensation. Syv bøssepar³⁰ skulle den dag opnå, hvad ingen før dem havde opnået, nemlig at få papir på deres parforhold og dermed få samme retlige status som ægtepar med visse undtagelser.

Vedtagelsen af loven om registreret partnerskab³¹ var kulminationen på et lobbyarbejde, som LBL indledte i starten af 1980'erne – men allerede i 1960'erne var foreningen på banen i forbindelse med en revision af ægteskabslovgivningen, der stammede helt tilbage fra 1922. I 1960'erne var Forbundet ikke interesseret i ægteskabsinstitutionen som sådan (men Martin Elmer fra »Vennen« holdt i 1966 et foredrag, hvor han gik varmt ind for »homofile ægteskaber«, og samme år forsøgte han og en ven forgæves at blive viet på Københavns Rådhus). Forbundet ønskede, at homoseksuelle skulle sidestilles med andre borgere inden for områder som arv, boligforhold og pension, men man vurderede i første omgang, at problemerne skulle løses ved lovgivningsændringer inden for de enkelte ormdår.

Imidlertid fremlagde Socialistisk Folkeparti (SF) et lovforslag om, at faste samlivsformer – mellem fx søskende eller homoseksuelle par – skulle kunne anerkendes. Forslaget faldt ikke i god jord, og Folketinget vedtog et mere traditionelt forslag, men samtidig besluttede man at nedsætte en kommission, *ægteskabsudvalget af 1969*, som skulle overveje mere vidtgående ændringer af ægteskabsloven. Over for dette udvalg fremlagde Forbundet og aktivistgruppen Vennen i 1969 deres holdninger til problemerne. Ægteskabsudvalget vurderede, at problemerne ikke hørte hjemme i ægteskabslovgivningen, og i de følgende år blev spørgsmålene derfor gjort til katebald mellem ægteskabsudvalg, skatteudvalg, justitsministre og finansministre, som henviste til hinanden.

I Forbundet blev debatten om ægteskabslignende forhold stillet i bero indtil 1972. I anledning af foreningens 25 års jubilæum året efter skulle der imidlertid være udstilling på Hovedbiblioteket i København, og det blev anset for nødvendigt, at foreningen dér skulle tilkendegive sine synspunkter på dette område. Desuden var det norske forbund ved at tage stilling til ægteskabet. På en generalforsamling i 1973 besluttede man sig for at anbefale et partnerskab med alle ægteskabets retsvirkninger. Ordet »partnerskab« blev valgt, fordi man vidste, at heteroseksuelle følte, at de havde monopol på ægteskabsinstitutionen.

Dermed var alt dog ikke sagt. I de følgende år fortsatte debatten i foreningen, og på et seminar i 1975 vedtog man en resolution, hvor man tog afstand fra den tidligere anbefaling og i stedet krævede en partnerskabsinstitution uden gensidig forsørgelsespligt. Dette skete ud fra en betragtning om, at partnerne skulle være frie individer, som ikke gennem registreringen indgik i et økonomisk afhængighedsforhold. Et særligt krav var, at en partner skulle have mulighed for at adoptere sin afdøde partners barn.

Debatten på seminaret blev publiceret i 1976 som et hæfte, »Samlivsformer nu og i fremtiden«. Hæftet blev bl.a. sendt til ægteskabsudvalget med en erklæring, som i 1980 blev optrykt i udvalgets ottende betænkning, »Samliv uden ægteskab«.

Betænkningen var præget af et konservativt syn på ægteskabet, og udvalgets anbefalinger vedrørende par af samme køn var få og utilfredsstillende. Som en reaktion på det politiske systems langsommelighed og konservatisme valgte Forbundet derfor selv, i 1982, at formulere et Lovforslag om registreret partnerskab for personer af samme køn, som den efterfølgende, med enkelte rettelses, udgav som debatoplæg på Forlaget Pan i 1984.

Det næste afgørende skridt var nedsættelsen i 1984 af *Kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet*. LBL's nuværende landsformand Bent Hansen, som dengang var en af de centrale aktører i arbejdet omkring Partnerskabsloven, beskriver hér, hvordan dette kom i stand:

Det skete i forlængelse af et debatmøde om partnerskabet, der fandt sted i Fristedet i Herning i 1983. Paneldeltagerne var folketingsmedlemmerne Ebba Strange (SF), Bernhard Baunsgaard (Det Radikale Venstre), Torben Lund (Socialdemokratiet) og Henning Jørgensen, den daværende landsformand for Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske... Undervejs i diskussionen kom det op, at der måske var andre ting, der også trængte til at blive set på... Hvad var vilkårene for bøsser og lesbiske? Ingen vidste noget om det, for det var aldrig blevet undersøgt. Og det sad man så og tænkte lidt højt om, og undervejs tilsluttede de tre politikere sig principielt en ide om, at man nok skulle nedsætte en kommission eller lignende for at undersøge det lidt mere grundigt, før man kastede sig ud i noget lovgivning.³²

Umiddelbart efter debatmødet skulle LBL (Forbundet skiftede navn i 1982) have hovedbestyrelsesmøde i Århus, og hér lavede man en pressemeddelelse, hvori man skrev, at de tre politikere, der repræsenterede et flertal i Folketinget, havde givet tilsagn om at tage initiativ til nedsættelsen af en kommission, der skulle undersøge de homoseksuelles vilkår. Så fangede bordet, og sammen med politikerne skrev LBL's hovedbestyrelse et kommissorium for kommissionen. Regeringen var imod, men den var i mindretal, og Folketinget kunne pålægge justitsminister Erik Ninn Hansen at nedsætte en sådan kommission. Forslaget blev fremsat af medlemmer fra Socialdemokratiet, SF, Det radikale Venstre og Venstresocialisterne. Det blev vedtaget 24. maj 1984.

Politikerne bag forslaget rådede til, at kommissionen skulle bestå af eksperter og embedsmænd – ingen politikere. Man henviste til ægteskabskommissionen, der havde siddet i 10 år og aldrig fik gjort arbejdet rigtigt færdigt. Sådan blev det så.

Desværre blev det overladt til Justitsministeren, som jo var imod, at bestemme, hvem der skulle sidde i kommissionen, og det kom til udtryk i kommissionens sammensætning – LBL var dog repræsenteret. Desuden glemte man at sætte et beløb på kommissionens arbejde, hvilket fik uheldige konsekvenser for omfanget af den undersøgelse til belysning af bøssers og lesbikes juridiske, sociale og kulturelle situation, som kommissionen skulle iværksætte. Der blev simpelthen ikke afsat penge nok til det arbejde, der blev lagt i hænderne på forskerne Henning Bech og Karin Lützen, som skrev redegørelsen »Lyst eller Nød? Kvinders og mænds homoseksualitet« samt interviewundersøgelserne »At prøve lykken, 25 lesbiske livshistorier« og »Mellem mænd«.

Kommissionen tog under sit arbejde stilling til to områder, hvor der blev vedtaget love. *Lov om afgift af arv og gave* blev i 1986 ændret, så samboende af samme køn blev ligestillet med ægtefæller hvad angår betaling af arveafgift. Og i 1987 skete der, som tidligere nævnt, en ændring af straffeloven, så det blev *forbudt at forskelsbehandle på grund af seksuel orientering*.

Det stod på det tidspunkt klart, at et flertal i kommissionen ikke ville anbefale indførelsen af det registrerede partnerskab. Men Foreningen valgte alligevel at presse på for at få kommissionen til at skrive betænkning, så der kunne blive fremsat lovforslag. Man vidste jo, at uanset betænkningens indhold var der flertal for lovforslaget om registreret partnerskab.

Men man havde gjort regning uden vært. I 1988 blev der udskrevet valg, og flertallet bag forslaget forsvandt, da Det Radikale Venstre, der havde været medforslagsstiller, trådte ind i en borgerlig regering. Derefter gik arbejdet i stå, indtil LBL's nuværende landsformand Bent Hansen, som dengang var ansat i STOP AIDS-kampagnen under LBL, i forbindelse med en hiv/aids-høring spiste middag sammen med folketingsmedlemmerne Dorte Bennedsen og Jørgen Lenger:

Vi kom til at tale om partnerskabsforslaget... Og så aftalte de to hen over bordet, at nu måtte de gå hjem og gøre noget ved det. Der var jo sådan set ikke noget at vente på... Lovforslaget blev fremsat lige før jul 1988, og det blev færdigbehandlet i foråret 1989. Der blev lavet et gigantisk lobbyarbejde for at splitte de borgerlige partier ad, for at få stillet dem fri, så man kunne få nogle flere stemmer for.

Vi var usikre på de radikale. Vi vidste at VS, SF og Socialdemokratiet ville stemme for... men helt til det sidste var vi usikre på, hvad de Radikale ville gøre. De havde jo ministre, og de kunne ikke stemme for... De menige radikale medlemmer stemte for, ligesom en række enkeltpersoner fra de borgerlige partier.³³

Med 71 stemmer for og 47 imod vedtog Folketinget den 26. maj 1989 at sidestille par af samme køn med ægtefæller, dvs. at (næsten) al lovgivning om ægteskabet også gjaldt for partnerskabet. Undervejs var man blevet nødt til at gå på kompromis: Adgangen til *stedbarnsadoption* og *fremmedbarnsadoption* blev nægtet, og *mindst en af partnerne skulle være dansk statsborger og bosiddende i Danmark*.

Bent Hansen fortæller:

Jeg kan huske, at vi holdt krisemøde i pinsen, for der var problemer med at fastholde flertallet, på grund af det med børnene og på grund af det med indvandrere og danske statsborgere. Så måtte vi jo finde et kompromis. Det var ikke med vores gode vilje, og der var da også diskussioner om, hvor meget vi skulle give os. Men på den anden side – man strækker sig jo langt i sådan en situation.³⁴

Loven om registreret partnerskab tillod ikke homoseksuelle par at blive *kirkeligt viet*, og selvom et bispeudvalg nedsat i 1996 anbefalede et *ritual for velsignelse af registrerede partnerskaber*, valgte biskopperne at gå imod anbefalingerne.

Betalingsstandsningen og tiden derefter

Da jublen efter vedtagelsen af loven om registreret partnerskab var klinget af, indfandt tømmermændene sig i form af dalende medlemstal og almindelig afmatning. I november 1993 måtte LBL indkalde til *ekstraordinært kriselandsmøde*, hvilket resulterede i vedtagelsen af en økonomisk redningsplan; men allerede året efter gik det galt. Der er fortsat delte meninger om, hvad der rent faktisk skete; men det står fast, at krisen, som skyldtes faldende omsætning i Pan-klubberne, handlede om *likviditet*: Rådede LBL over tilstrækkeligt med likvide midler til i givet fald at kunne udbetale et beløb, som var bevilget af Sundhedsministeriet til arbejdet i STOP AIDS eller gjorde de det ikke? Sundhedsministeriet vurderede, at en sådan likviditet ikke var til stede og besluttede, at STOP AIDS-kampagnen straks skulle udskilles økonomisk fra LBL. Det skete, og 1. maj 1994 stiftedes *SISA*, Den Selvejende Institution Stop Aids. Krisen medførte, at LBL's ledelse måtte gå af, og en ny, midlertidig ledelse fik til opgave at sælge al fast ejendom og afhænde eller nedlægge alle landets Pan-klubber. Der var på det tidspunkt Pan-klubber i København, Århus, Aalborg, Aabenrå og Kolding. Pan Club Odense var lukket allerede i 1992, og foreningen Lambda havde overtaget LBL's tidligere rolle på Fyn.

Den 2. maj gik LBL i *betalingsstandsning*, og i tiden derefter forsøgte ledelsen at finde ud af, hvordan man kunne redde foreningen og køre den videre uden aids-arbejdet og uden drift af caféer og diskoteker. I 1994 valgtes en ny ledelse med den utraditionelle og kreative Søren Laursen i spidsen, der blev udarbejdet en akkordordning, og i juli 1995 gik denne ordning igennem. LBL var ude af krisen og landssekretariatet og københavnsafdelingen befandt sig nu, efter en voldsom slankekur, i lejede lokaler i Teglgårdstræde 13. Det siger sig selv, at den økonomiske rekonstruktion krævede på ledelsens tid og energi, og der skulle gå yderligere flere år, før også krisens psykologiske virkninger var stilnet nogenlunde af. Derfor betød det meget, at LBL kunne gå gældfri ind i jubilæumsåret 1998, som blev fejret med en lang række arrangementer rundt omkring i landet. Inden da havde foreningen taget tilløb i forbindelse med *Europride i København* i 1996, der iøvrigt gav inspiration til afholdelsen af *Mermaid Pride* hver sommer i København. Begivenheden arrangeres af den selvstændige Mermaid Pride-organisation.

90'ernes politiske arbejde i LBL samlede sig især om to områder: *børn og kirkelig vielse* (jvf. ovenfor).

Arbejdet med at sikre ligestillingen mellem homo- og heteroseksuelle par blev imidlertid ikke lettere af, at Socialdemokratiet i 1993 inviterede Kristeligt Folkeparti med i regeringen, og i 1997 skete der et decideret tilbageskridt, da *insemination af lesbiske*, som indtil da havde været overladt til lægeligt skøn på de forskellige hospitaler, blev forbudt. Herefter måtte læger slet ikke foretage insemination af »enlige og lesbiske«.

Der skete dog også fremskridt. I 1994 vedtog de nordiske lande *gensidig anerkendelse af registrerede partnerskaber*, og i 1999 blev den danske lovgivning ændret, så registrerede partnere nu kan adoptere hinandens børn, den såkaldte *stedbarnsadoption*, og således at *udenlandske statsborgere*, der har boet i landet i to år, kan indgå registreret partnerskab. Stedbarnsadoptionen kom til som et forslag af tidligere sundhedsminister Yvonne Herløv Andersen (CD) under førstebehandlingen af loven. Folketingets formand

forsøgte siden egenhændigt at nægte forslaget behandling, men blev sat til vægs af udvalg for forretningsorden.

I 1999 åbnede jordemoder Nina Stork, med juridisk assistance af LBL's retspolitiske udvalg, en *inseminationsklinik* i København. Dette var muligt, fordi loven om kunstig befrugtning forbyder læger – men ikke andre – at foretage kunstig befrugtning af lesbiske og enlige kvinder. I maj 2000 var Folketinget under en revision af denne lov på nippet til at vedtage et forslag stillet af Kristeligt Folkeparti om, at kun læger må foretage kunstig befrugtning – men det blev afværget, ikke mindst fordi den ansvarlige minister, Sonja Mikkelsen, kæmpede bravt imod!

I 1996 vedtoges *lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet*. I ministerens oprindelige forslag var seksuel orientering ikke medtaget, og hun medtog det først, da LBL fik hendes partifæller i Europaparlamentet til at lægge pres på hende.

Internationalt koncentrerede LBL's udenrigsudvalg sig i 90'erne især om ILGA's arbejdet med at påvirke de europæiske institutioner til at sikre bøsser og lesbiskes menneskerettigheder. LBL's internationale sekretær Steffen Jensen, der har været medlem af *ILGA Europes* bestyrelse siden etableringen i 1995, har siden 1980'erne været drivkraften i dette arbejde, og det er også Steffen Jensen, der, som formand for foreningen *Bøsse/Lesbisk International Lobby*, i samarbejde med LBL er hovedmanden bag udgivelsen af ILGA Europes nyhedsbrev »Euroletter«, der udkommer 10 gange årligt.³⁵

Status år 2000

Ved indgangen til det ny årtusinde fremstår det danske homomiljø meget diffust. Homolivet er mindre stigmatiseret i dag end for blot ti år siden – i visse kredse er det ligefrem smart! Men det betyder ikke, at undertrykkelse og fordomme er forsvundet, blot at de skal bekæmpes på nye måder.

De fleste juridiske kampe vundet, og det kan være svært at se, hvad bøsser og lesbiske skal organisere sig for. I LBL har man i mange år talt om nødvendige strukturændringer – men de lader vente på sig. Tankerne går p.t. i retning af regionalisering, hvor de enkelte afdelinger får større selvstændighed med LBL som en paraplyorganisation.

Som hovedtendens synes homopolitik i traditionel forstand død, og de kommercielle homosteder – og det vil i praksis sige bøssestederne – skranter. Til gengæld har mere aktive sociale og kulturelle samværsformer som sport, dans og korsang vældig fremgang, også internationalt, hvor mange danske bøsser og lesbiske deltager i bl.a. Gay Games, Europride og korfestivaler for homokor. Gay and Lesbian Film festival, der blev et selvstændigt projekt i begyndelsen af 1990'erne, er i dag en markant del af den årlige Natfilmfestival i København og Århus, og den nordiske kulturforening Tupilak er også så småt ved at få tag i danskerne. Herfra, hvor vi står, ser det ud, som om det især er blandt de unge og kvinderne samt i det internationale arbejde, der sker noget for tiden: LBL's ungdomsgrupper trives, og det samme gør sammenslutningerne af bøsse/lesbiske universitetsstuderende (BLUS i København og Halvstuderende Homoer i Århus); Aktivistkvindegruppen PUT (Patruljen til Udrensning af Tvangsheteroseksualitet), der har base i Kvindehuset i København, gennemfører jævnlige aktioner; diverse grupper som Lesbiske over 40, Sapphos og XX-gruppen i København samt Tribadernes Net i Århus synes at stortrives, ligesom Femølejren efter flere års nedgang havde et kanonår i 1999.

Konklusion? Vi ved det ikke. Men sikkert er det, at homolivet i Danmark leves mere mangfoldigt og farverigt end nogen sinde før. Og hvis vi skal se fremad, vil vi gætte på, at internettet i stigende grad vil komme til at præge fremtidens homoliv – så hvem ved? Måske går vi en på én gang mere regionaliseret og mere international æra i møde.

Henvisninger

1. *Homofile kampår* s. 48
2. *ibid.* s. 57ff
3. *ibid.* s. 164
4. *ibid.* s. 165
5. *ibid.* s. 166
6. *ibid.* s. 168
7. *ibid.* s. 116
8. Bladet hedder faktisk *Pan, Bladet for Bøsser og Lesbiske*, men det kaldes altid *Panbladet*. (Ingen ved iøvrigt, hvorfor bladet oprindeligt fik dette navn)

9. »Pornografiaffæren i 1955« s. 14
10. »Da Fru Ross gik på Can-Can, gik hun over til 'fjenden'«, *Panbladet*, dec. 1973, s. 10 (særnummer i forb. m. Forbundets 25-års-jubilæum)
11. »Pornografiaffæren i 1955« s. 14
12. *ibid.* s. 16
13. *ibid.* s. 18
14. jvf. *Panbladet*, nr. 3, 1958 (oversigt over Forbundets 10 år)
15. *Panbladet* nr. 7, 1968
16. s. 280
17. s. 285
18. Jvf. Pia Lundahl fremragende bog *Lesbisk identitet*, der med udgangspunkt i interviews med lesbiske i alle aldre, analyserer den udvikling, der er sket i de lesbiskes selvforståelse
19. BBF og Sex-Pol var i 1971 initiativtagere til *Det Fælles Kampskrift for BBF og Sex-Pol*, som i årene 1972-84 udkom under navnet *Seksualpolitik*. Bladet havde bl.a. en bøsse-redaktion og en lesbisk redaktion og rummer mange af tidens vigtige teoretiske overvejelser. Efter en økonomisk krise udkom bladet fra 1985 en tid under titlen *Adam og Tarzan*
20. Afnittet om BBF bygger på et interview foretaget af os med Wanda Liszt (Sven Omann), der blev medlem af BBF i 1973 og nu er en af de aktive i Bøsserhuset på Christiania i København
21. I en selvbiografisk romantrilogi (se litteraturliste) beskriver Christian Campmann bl.a., hvordan møderne i BBF foregik
22. BBF's arkiv befinder sig i Rigsarkivet (privatarkiv nr. 10.674). Yderligere materiale, som i dag befinder sig hos Wanda, vil også blive indlemmet
23. Radicalesbians 1970, se litteraturliste
24. nr. 5, marts 1976
25. Der befinder sig dog store mængder, indtil videre udforsket, materiale fra LB's historie på KVINFO (Center for Dokumentation og Information om kvinde- og Kønsforskning), Det Kongelige Bibliotek, København
26. Teksten til sangen blev skabt af en nordisk flok på vej hjem fra kvinderockfestival i Berlin 1974. Trykt i *Kvinder synger* (sangbog), Rødstrømpebevægelsens Bogcafé 1977
27. »In the Beginning of the End«, lyd-dias-show, Maj Skadegaard og Renate Stendhal, København 1980. Foreligger på 16 mm film og kan skaffes hos Maj Skadegaard på tlf. +45 33 15 17 08
28. »Oprydning« s. 28
29. Nissen, Vibeke/Paulsen, Inge-Lise: *Lesbian Visibility, A Report about Lesbians in the European Community*, LBL, 1993 genoptrykt 1974 (et beskedent restoplæg befinder sig hos forfatterne og eksemplarer kan rekvireres mod betaling af forsendelse på tlf. +45 38 71 91 00, e-mail: ilpaul@post5.tele.dk)
30. Heriblandt Forbundets grundlægger Axel J. Lundahl Madsen og hans kæreste Eigil Eskildsen, som ved hjælp af deres fornavne havde skabt et nyt, fælles efternavn til lejligheden: Axxgil
31. Denne artikels afsnit om det registrerede partnerskab er stort set en sammenskrivning af Søren Laursens artikler »Historien om det registrerede partnerskab«, »Oprydning« og »Øjenvidneberetning fra fronten: Partnerskabsloven fra idé til virkelighed, Interview med Bent Hansen«. Se desuden *Zink* nr. 4, 1999, temanummer om det registrerede partnerskab
32. »Øjenvidneberetning fra fronten: Partnerskabsloven fra idé til virkelighed, Interview med Bent Hansen«
33. *Ibid.*
34. *Ibid.*
35. Man kan abonnere på »Euroletter«s elektroniske udgave ved at kontakte: eurolletter-subscribe@egroup.com

Litteratur

Axxgil, Axel/Fogedgaard, Helmer: *Homofile kampår, Bøsseliv gennem tiderne*. Forlaget Grafolio 1985
 Bech, Henning/Lützen, Karin: *Lyst eller nød? Kvinders og mænds homoseksualitet*. Redegørelse for kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet, Statens Publikationer 1986

Bech, Henning: *Når mænd mødes. Homoseksualiteten og de homoseksuelle*, Gyldendal 1987

Brantenberg, Gerd: *Egalias døtre*, Forlaget Hønsetryk 1977

Brantenberg, Gerd: *Rejs jer fordømte*, Carit Andersen og Finn Sueson 1974

Campmann, Christian: (selvbiografisk romanserie) *Fornemmelser* (1977), *Videre, trods alt* (1979) og *I glimt* (1980), Gyldendal

Jensen, Johanne Maria: *Da kvindesagen dukkede op, Kvinden og samfundet 1885-1930*, Dansk Kvindesamfund og Forlaget April 1987

Clod, Bente: *Brud*, Gyldendal 1977

Clod Bente: *Syv sind*, Gyldendal 1980

Clod, bente: *Vent til du hører mig le*, Gyldendal 1983

Dahlerup, Drude: *Rødstrømperne: Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-85*, 2 bind, Gyldendal 1998

Jarlmose, Helle (red.): »Samlivsformer nu og i fremtiden«. Forbundet, 1976

Jöncke Steffen/Lyng, Elisabeth Linea/Schmidt, Sanne Yde/Andersen, Janus René: *Og vi skilter med det! Om unge lesbiske og bøsser*, Gyldendal 1987

Kinsey, Alfred o.a.: *Sexual Behaviour of the Human Male*, Philadelphia 1948

Kvinder, kvinder, lesbisk blad udgivet af skiftende redaktioner, ialt 8 numre, 1972-81

Laursen, Søren »Historien om det registrerede partnerskab«. www.lbl.dk 06.09.1999

Laursen, Søren: »Oprydning«; interview med Dorte Bennedsen. Trykt i redigeret udg. i *Zink* nr. 4, 1999. www.lbl.dk 19.05.2000

Laursen, Søren: »Øjenvidneberetning fra fronten: Partnerskabsloven fra idé til virkelighed, Interview med Bent Hansen«. www.lbl.dk 06.09.1999

Lundahl, Pia, *Lesbisk identitet*, Carlssons Bokförlag, Stockholm 1998

Lützen, Karin, *At prøve lykken, 25 lesbiske livshistorier*, Tiderne skifter, 1988

Lützen, Karin: *Hvad hjertet begærer, kvinders kærlighed til kvinder 1825-1985*. Tiderne skifter, 1986

Panbladet. LBL, 1954-

Radicalesbians 1970: »The Woman Identified Woman«; senere publiceret i *For Lesbians Only, a Separatist Anthology*, Onlywoman Press 1988

Rosen, Wilhelm von (red.): *Bøssekampens politik, artikler om et tiårs bøssekamp og bøssefrigørelse*. Forlaget Pan, LBL, 1979

Rosen, Wilhelm von: »Pornografi-affæren i 1955«, *Zink* nr. 4 1999

Rødstrømpebevægelsens grundhæfter, især nr. 2: »Lesbiske, fra isolation til bevægelse«

»Samliv uden ægteskab«, Betænkning nr. 915. Statens Publikationer 1980

»Seksualpolitik«, 1971-86 (se note 19)

Vasbo, Vibeke: *Al den løgn om kvinders svaghed*, Gyldendal 1976

Vasbo, Vibeke: *Måske har jeg haft en anelse*, Gyldendal 1980

Zink: Magasin udgivet af LBL 1998-

Om forfatterne

Inge-Lise Paulsen, cand. mag., rejsebogsredaktør, f. 1946. Tidligere kvindeforsker. Redaktør af *Panbladet* 1989-98. **Vibeke Nissen**, cand. psych., privatpraktiserende psykolog, f. 1947. Aktiv i Lesbisk Bevægelse fra 1975, medstifter af Kvindehøjskolen, hvor hun var forstander i årene 1981-83. Medarbejder på KVINFO (Center for Dokumentation og Information om kvinde- og Kønsforskning) 1984-87.

De to forfattere stod bag det i artiklen nævnte EU-projekt *Lesbian Visibility* (LBL 1993), og de har skrevet det danske bidrag til *Lesbian Motherhood in Europe*, red. Kate Griffin og Lise A. Mulholland (Cassell 1977). De var med i redaktionen for publikationen »Nomader, på kant med køn og kultur« (LBL, *Panbladet* og Transit 1976), og de var nordiske kulturkoordinatorer for Nordisk Forum i Oslo 1988 og Åbo 1994.

Forfatterne takker flg. personer for deres hjælp ved tilblivelsen af denne artikel: Wanda Liszt (Sven Omann), Søren Laursen og Karin Olander skal have en særlig tak for deres bistand. Også tak til Wilhelm von Rosen, Mogens Caprani, Iki Wawra og Bent Hansen

English summary

Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, LBL (The National Organisation for Gays and Lesbians) was

founded in 1948. I was then called Forbundet af 1948 (The Association of 1948). In 1954 it published the first issue of »Panbladet«, which still exists as the oldest gay and lesbian magazine in the world published today. In the 50's and 60's the LBL ran into serious problems with the so called »pornography case« and the »ugly law«: In 1955 the founder of LBL, Axel Axgil, and his partner Eigil were sentenced to prison for 1 year and 18 months respectively for sale of pornographic pictures and sex with minors (the age of consent for gay men was then 18), and in 1961 a new and strict anti-prostitution law for same-sex relationships was passed. This led to a witchhunt of gay men, which continued until the law was abolished in 1965. LBL barely survived this crisis, but social attitudes to homosexuality were changing, and in 1969, as the first homosexual organisation in the world, LBL was entered into the official national register of organisations. In the 1970s a new generation took over in LBL, and outside the organisation gay and lesbian grassroots movements emerged, challenging the (self)image of homosexuals. BBF (The Gay Liberation Front) was founded in 1971 as a political action group. It has survived in the shape of Bøssehuset, a gay theatre in Christiania. LB (The Lesbian Movement) no longer exists, but in its time (1974-approx. 1984) it made a strong impact as part of the women's liberation movement. In the 1980's lesbians also made themselves heard within LBL, but it was also the decade of growing international commitment (ILGA and ILIS) and of the law of registered partnership – and of Aids. In 1986 The STOP AIDS-campaign was founded as part of LBL. However, everything came to a halt, when LBL had to suspend its payments in 1994. The STOP AIDS-campaign continued as a independent institution, and LBL had to move to rented premises. The recovery took years, but LBL managed to survive. Though all its years of existence LBL has lobbied actively and succesfully for legal change (age of consent 1976, antidiscrimination 1987, registered partnership 1989, antidiscrimination in the labour marked 1996, adoption of partner's child 1999). Now that nearly all legal battles have been won, LBL is looking for its future role.